

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Факультет	Образотворче мистецтво	Рівень вищої освіти	перший
Кафедра	Кафедра монументального живопису	Рік навчання	2-й
Галузь знань	02 Культура і мистецтво	Вид дисципліни	Нормативна
Спеціальність	023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	Семестри	4

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Семестр II(4) (весна 2025)

27 січня — 10 травня

Викладач	Котляр Євген Олександрович, професор, кандидат мистецтвознавства
E-mail	eugeny.kotlyar@gmail.com kotlyar.yevgen@ksada.org
Заняття	За розкладом, он-лайн заняття у ZOOM та/або Googl Meet 2САММ23: Понеділок 9:00 – 10:35
Консультації	Дата проведення узгоджується з групою і повідомляється заздалегідь
Адреса	Корпус 1, вул. Мистецтв, 8
Телефон	050 699-37-39 – Котляр Є.О.

ПРАВИЛА ВИКЛАДАЧА

Під час занять необхідно вимкнути звук мобільних телефонів як студентам, так і викладачу. Аудиторна робота регламентується викладачем в залежності від теми, типу лекційного спілкування та практичної роботи. Вітається власна думка з теми заняття, аргументоване відстоювання позиції. У разі відрядження, хвороби тощо викладач має перенести заняття на вільний день за попередньою узгодженістю зі студентами.

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Заняття онлайн в зумі є офіційним каналом комунікації з викладачем.

Розклад: 2САММ23: Понеділок 9:00 – 10:35

Посилання:

<https://us05web.zoom.us/j/83553619751?pwd=Z8kGpkF0NHnYBAZFJ6GfhhVAs1p0J3.1>

Ідентифікатор конференції: 835 5361 9751

Комунікація із викладачем під час занять, або поза заняттями можлива у месенджерах. Поза заняттями офіційним каналом комунікації з викладачем також є електронне листування. Умови листування: 1) в *темі* листа обов'язково має бути зазначена назва дисципліни (скорочено – Композиція); 2) в полі тексту листа позначити, хто звертається – анонімні листи розглядатися не будуть; 3) файли підписувати таким чином: *прізвище_завдання*. Розширення: *текст* – *doc, docx, ілюстрації* – *jpeg, png, pdf*.

ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна має обов'язкові передумови для вивчення, оскільки поєднує лекційні і теоретичні заняття й завдання із практичними. При виконанні теоретичних завдань студенти використовують комплекс знань з фундаментальних гуманітарних дисциплін «Історія зарубіжного мистецтва», «Історія української культури і мистецтва», «Філософія», а при виконанні практичних завдань – комплекс знань, вмінь та навичок з фахових дисциплін, «Рисунок», «Кольорознавство», «Основи композиції та проектної графіки», «Копіювання живописного твору». Вони дозволяють студентам орієнтуватись у питаннях термінології, теорії і історії культури і мистецтва, отримати навички порівняння та засвоєння теоретичних основ сакрального мистецтва, а також практичного виконання завдань по малюванню, аналізу архітектурних і мистецьких творів, а також копіюванню зразків сакрального мистецтва і стінопису різних конфесій. Лекції і практичні заняття (можливо як короткі майстер-класи) проводять викладачі кафедри й запрошені спеціалісти. Якщо студент не отримав достатню попередню профільну підготовку, перед початком вивчення дисципліни він має отримати додаткові теми для опрацювання матеріалу, пов'язаного з загальною тематикою курсу, для ознайомлення та навчання.

НАВЧАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ

1. Бондар Л., Цимбаліста М. Сучасне сакральне мистецтво. Київ: Creative Publishing, 2024. 240 с.
2. Головей В. Ю. Сакральне в мистецтві: проблеми образотворчої репрезентації: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 420 с.
3. Від школи до храму, або літопис майстерні живопису та храмової культури під керівництвом професора М. А. Стороженка: 15 літ МЖХК : альбом / НАОМА ; НАМУ ; НСХУ ; вступ. слово А. В. Чебикін ; авт. проекту М. Стороженко ; упоряд. кат. : О. Соловей, А. Коваленко. Київ : Дніпро, 2010. 160 с.
4. Котляр Е. «Які ж гарні шатра твої, Якове...». Настінні розписи синагог Буковини. Каталог виставки / упор. М. Кушнір, Є. Котляр, А. Ямчук. – Чернівці-Київ: Чернівецький музей історії та культури євреїв Буковини, ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – 172 с., 133 іл.
5. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ : Редакція вісника «Ант», 2005. XVI, 400 с.
6. Синагоги України: Вісник інституту Укрзахідпроектреставрації. (Львів) – 1998. – № 9. – 180 с.
7. Таранушенко С. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція. Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. 864 с.
8. Таранушенко С. Иконография украинских иконостасов. Харьков: ХЧМГУ, 2011. 163 с.
9. Kotlyar E., Teter M. The Light of the Revival. Stained Glass Design for Restituted Synagogues of Ukraine by Eugeny Kotlyar. Catalog of the Exhibition at the Center for Jewish Studies at Fordham University, September 10 – October 10, 2023. New York, The Center for Jewish Studies at Fordham University, 2023. 56 p.

ПОСИЛАННЯ НА МАТЕРІАЛИ

Додаткові навчально-інформаційні матеріали, ілюстрації і приклади робіт зберігаються в електронному вигляді на кафедрі МЖ ХДАДМ та електронних носіях викладача та можуть надаватись викладачем за проханням студента після закінчення практичного заняття, або під час безпосередньої роботи над певним завданням.

НЕОБХІДНЕ ОБЛАДНАННЯ

Блокнот для конспекту, ручка. Комп'ютерна техніка (ноутбук, планшет тощо) з можливістю виходу до мережі Інтернет. Програми, необхідні для виконання завдань: Microsoft Word, Power Point. Акрилові фарби, пензлі, олівці, маркери, гумка, папір.

МЕТА Й ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою навчальної дисципліни «Сакральне мистецтво» є формування у студентів 1-го вищого рівня навчання ґрунтовних фахових компетентностей, спрямованих на усвідомлення закономірностей сприйняття і створення сакральних образів в художній культурі, що спрямована на візуальну репрезентацію духовних символів, ідеалів і картини світу, що є важливою складовою життя людства упродовж історії нашої цивілізації. Сакральне мистецтво і стінопис традиційно входить до кола задач монументального мистецтва, отже метою курсу є формування у студентів знань і навичок роботи в цій сфері, знання іконографії в релігійній культурі різних народів і конфесій, еволюції розвитку сакральних образів в мистецтві і сучасні підходи в цій галузі.

Результатом вивченої дисципліни має стати застосування знань і навичок у подальшому навчанні в майстерні сакрального мистецтва і професійній роботі в цій галузі після завершення навчання. Крім того, ці знання стануть підґрунтям для більш глибоких композиційно-тематичних розробок у власній творчості, оскільки опанування цією темою дає широкі уявлення про образотворення та поєднання духовних сенсів в пластичних експериментах.

КОМПЕТЕНТНОСТІ

Дисципліна забезпечує наступні загальні та спеціальні компетентності.

Загальні:

ЗК 2 - Здатність зберігати і примножувати культурно-мистецькі, екологічні, моральні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6 - Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Спеціальні:

СК 2 - Здатність володіти основними класичними і сучасними категоріями та концепціями мистецтвознавчої науки.

СК 3 - Здатність формулювати цілі особистісного і професійного розвитку та умови їх досягнення, враховуючи тенденції розвитку галузі професійної діяльності, етапів професійного зростання та індивідуально-особистісних особливостей.

СК 11 - Здатність проводити сучасне мистецтвознавче дослідження з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

ПРН 2 - Виявляти сучасні знання і розуміння предметної галузі та сфери професійної діяльності, застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.

ПРН 9 - Застосовувати знання з історії мистецтв у професійній діяльності, впроваджувати український та зарубіжний мистецький досвід.

ПРН 15 - Володіти фаховою термінологією, теорією і методикою образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації мистецьких творів.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Спрямованість та академічна специфіка дисципліни визначається формально-логічною структурою побудови навчального плану та характером запропонованих для формування компетентностей.

Дисципліна вивчається упродовж трьох семестрів на 2-му (2 семестри) та 3-му (перший семестр) курсах / (7 кредитів ECTS, 90 навчальних годин, в тому числі 48 год. – лекцій, 42 год. – практичних занять, 120 год. – самостійних занять). У цьому семестрі заплановано 30 навчальних годин, в тому числі 16 годин — лекцій, 14 годин — практичних занять та 40 годин — самостійної роботи у межах даного семестру). Дисципліна передбачає розподіл на 2 модулі і складається з 6 змістовних складових (тем).

МОДУЛЬ 1.

ТЕМА 1. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО АНТИЧНОСТІ. СТАРОДАВНЯ ГРЕЦІЯ

Тема 1. Стародавня Греція. Історико-культурний контекст

Тема 2. Міфологія та картина світу

Тема 3. Сакральна архітектура. Типологія грецьких храмів

Тема 4. Грецький вазопис: історія, еволюція, художні образи

Тема 5. Орнамент у мистецтві Стародавньої Греції: семантика і візуальність

Тема 6. Творча інтерпретація грецької тематики в композиції

МОДУЛЬ 2.

ТЕМА 2. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО АНТИЧНОСТІ. СТАРОДАВНІЙ РИМ ГРЕЦІЯ

Тема 7. Стародавній Рим. Історико-культурний контекст

Тема 8. Римська міфологія і особливості мистецької презентації

Тема 9. Сакральна архітектура Риму. Типологічні форми

Тема 10. Розписи в Стародавньому Римі: типологія стінописних стилів

ФОРМАТ ДИСЦИПЛІНИ

Контент дисципліни пропонується студентам через лекційну та практико-орієнтовану комунікацію. Форма викладу діалогічна, відкрито-комунікаційна, припускає розв'язання поточних дисциплінарних питань, підтем та практичних завдань. Теми розкриваються шляхом лекційних та практичних занять. Лабораторні заняття не передбачені. Самостійна робота здобувача спрямована на здобуття вмінь та навичок на ґрунті здобутих під час аудиторної роботи знань. Основним змістом самостійної роботи є: пошук додаткової інформації, її аналіз та інтерпретація, підготовка презентацій та доповідей, виконання практичних вправ на задані теми, здебільшого, композиційних аналізів та копій.

ФОРМАТ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ

Формою контролю є диференційний залік. Для його отримання слід мати необхідні результати контролю у формі поточних перевірок і модульного контролю виконання завдань аудиторної частини курсу та самостійної роботи..

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Національна	Бали	ECTS	Диференціація А (внутрішня)	Національна	Бали	ECTS
відмінно	90–100	A	A+ 98–100	задовільно	64–74	D
			A 95–97		60–63	E
			A- 90–94	незадовільно	35–59	FX
добре	82–89	B		незадовільно (повторне проходження)	0–34	F
	75–81	C				

ПОЛІТИКА ВІДВІДУВАНOSTІ

Пропускати заняття без поважних причин недопустимо (причини пропуску мають бути підтверджені). Запізнення на заняття не вітаються. Якщо студент пропустив певну тему, він повинен самостійно відпрацювати. В разі необхідності студент може звертатися за консультаціями до викладача. Звітом за пропущені заняття є результати поточного контролю, крім випадків, коли студентом не набрана необхідна (мінімальна) кількість балів. У цьому випадку програмою дисципліни передбачена можливість виконання додаткових навчальних завдань (як письмових, так і усних).

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Студенти зобов'язані дотримуватися правил академічної доброчесності (у своїх доповідях, статтях, при складанні іспитів тощо). Жодні форми порушення академічної доброчесності є неприйнятними. Якщо під час рубіжного контролю помічено не доброчесне використання інформації, студент втрачає право отримати бали за тему і перескладає її під час заліку. Якщо це відбулось в процесі заліку, студент отримує тільки ті бали, що були зараховані за попередні етапи контролю.

Корисні посилання:

<https://законодавство.com/zakon-ukrajiny/stattya-akademichna-dobrochesnist-325783.html>

<https://www.ksada.org/wp-content/uploads/2025/03/polozhennya-pro-akademichnu-dobrochesnist.pdf>

РОЗКЛАД КУРСУ

Весняний семестр (4-й рік навчання на бакалаврат)

Дата	Тема	Вид заняття	Зміст	Годин	Рубіжний контроль	Деталі
		МОДУЛЬ 1				
	I	ТЕМА 1. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО АНТИЧНОСТІ. СТАРОДАВНЯ ГРЕЦІЯ				
1-й тиждень	1	Лекція	Стародавня Греція. Історико-культурний контекст	2	Презентація «Грецький бог в мистецтві»	РРТ-презентація
2-й тиждень	2	Лекція	Міфологія та картина світу	2	Графічні вправи	
3-й тиждень	3	Практичні заняття	Сакральна архітектура. Типологія грецьких храмів	2	Художні вправи, рисунки	
4-й тиждень	4	Лекція	Грецький вазопис: історія, еволюція, художні образи	2	Підбір зразків для копії та аналізу	
5-й тиждень		Практичні заняття	Грецький вазопис: сюжетно-композиційна структура творів	2	Ритмічний аналіз і копіювання	
6-й тиждень	5	Лекція	Орнамент у мистецтві Стародавньої Греції: семантика і візуальність	2	Продовження роботи над копіями	
7-й тиждень	6	Практичні заняття	Творча інтерпретація грецької тематики в композиції	2	Графічні вправи	
8-й тиждень		Практичні заняття	Продовження теми	2	Графічні вправи	
		<i>Модульно-тематична атестація</i>				
		МОДУЛЬ 2				
	II	ТЕМА 2. САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО АНТИЧНОСТІ. СТАРОДАВНІЙ РИМ				
9-й тиждень	7	Лекція	Стародавній Рим. Історико-культурний контекст	2		
10-й тиждень	8	Лекція	Римська міфологія і особливості мистецької презентації	2	Графічні вправи	
11-й тиждень	9	Лекція	Сакральна архітектура Риму. Типологічні форми	2	Презентація «Римський храм»	РРТ-презентація
12-й тиждень		Практичні заняття	Продовження теми (замальовки архітектурних планів і форм)		Графічні вправи	

13-й тиждень	10	Лекція	Розписи в Стародавньому Римі: типологія стінописних стилів	2	Графічні вправи (схеми)	
14-й тиждень		Практичні заняття	Продовження теми (аналіз і копіювання зразків)	2	Ритмічний аналіз і копіювання	
15-й тиждень		Практичні заняття	Продовження теми (аналіз і копіювання зразків)	2	Продовження роботи над копіями	
		Модульно-тематична атестація				

РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Тема	Форма звітності	Бали
1	Поточний контроль	0–10
2	Поточний контроль	-----
3	Поточний контроль	0–5
4	Поточний контроль	0–25
5	Поточний контроль	0–5
6	Поточний контроль	0–5
	Модуль 1	0-50
7	Поточний контроль	0–5
8	Поточний контроль	0–5
9	Поточний контроль	0–10
10	Поточний контроль	0–30
	Модуль 2	0-50
	Всього балів	100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Бали		Критерії оцінювання
	0-100	
A+	95-100	Студент(ка) в повному обсязі опанував(ла) матеріал теми, надав додаткові матеріали за темою. Вчасно виконав(ла) завдання практичних занять підготував(ла) якісні презентації і текстовий супровід. Все оформлено на найвищому рівні.
A	90-94	Студент(ка) в повному обсязі опанував(ла) матеріал теми, вчасно виконав(ла) практичні завдання, підготував(ла) презентації і текстовий супровід. Все оформлено на гарному рівні.
B	82-89	Студент(ка) в повному обсязі опанував(ла) матеріал теми, виконав(ла) практичні завдання, підготував(ла) презентації і текстовий супровід з незначними помилками.
C	75-81	Студент(ка) в повному обсязі опанував(ла) матеріал теми, але зробив(ла) значні помилки, є невеликі проблеми з якістю виконання та своєчасністю виконання практичних завдань і презентацій.
D	64-74	Студент(ка) не в повному обсязі опанував(ла) матеріал теми, робота виконана на недостатньому рівні із значними недоліками, наявні проблеми з якістю виконання та своєчасністю виконання практичних завдань і презентацій.

E	60-63	Студент(ка) в недостатньому обсязі опанував(ла) матеріал теми, виконана робота має багато значних помилок, виконана не своєчасно.
FX	35-59	Студент(ка) в мінімальному обсязі опанував(ла) матеріал теми, виконана робота має дуже велику кількість помилок, виконана із значним запізненням.
F	0-34	Повний пропуск рубіжного контролю та невиконання завдань (обов'язкове повторне вивчення дисципліни).

СИСТЕМА БОНУСІВ

Передбачено додаткові бали за активність студента під аудиторної роботи (3), виступ на конференції або публікацію статті за темою дослідження, виконані в межах дисципліни (5–8). Максимальна кількість балів: 10.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Бондар Л., Цимбаліста М. Сучасне сакральне мистецтво. Київ: Creative Publishing, 2024. 240 с.
2. Головей В. Ю. Сакральне в мистецтві: проблеми образотворчої репрезентації: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 420 с.
3. Від школи до храму, або літопис майстерні живопису та храмової культури під керівництвом професора М. А. Стороженка: 15 літ МЖХК: альбом / НАОМА; НАМУ; НСХУ; авт. проекту М. Стороженко; упор. : О. Соловей, А. Коваленко. Київ : Дніпро, 2010. 160 с.
4. Котляр Е. «Які ж гарні шатра твої, Якове...». Настінні розписи синагог Буковини. Каталог виставки / упор. М. Кушнір, Є. Котляр, А. Ямчук. – Чернівці-Київ: Чернівецький музей історії та культури євреїв Буковини, ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – 172 с., 133 іл.
5. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ : Редакція вісника «Ант», 2005. XVI, 400 с.
6. Синагоги України: Вісник інституту Укрзахідпроектреставрації. (Львів) – 1998. – № 9. – 180 с.
7. Таранушенко С. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція. Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. 864 с.
8. Таранушенко С. Иконография украинских иконостасов. Харьков: ХЧМГУ, 2011. 163 с.
9. Kotlyar E., Teter M. The Light of the Revival. Stained Glass Design for Restituted Synagogues of Ukraine by Eugeny Kotlyar. Catalog of the Exhibition at the Center for Jewish Studies at Fordham University, September 10 – October 10, 2023. New York, The Center for Jewish Studies at Fordham University, 2023. 56 p.
10. Sed-Rajna, G. Jewish Art. N.Y., 1997. 635 p.

Додаткова:

1. Біблія. Новий переклад Біблії сучасною українською мовою з Септуагінти / Пер. Р. Турконяка. Ukrainian Bible Society. URL : <https://www.bible.com/uk/bible/1755/GEN.1.%D0%A3%D0%A2%D0%A>

2. Брильов Д.В. Історія ісламу в Україні кінця XIX – початку XXI століть: автореф... д-ра філос. наук / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова Київ : 2021. 35 с.
3. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: в 4 т., 5 кн. Київ : [б.в], 1998.
4. Головащенко С.І. Історія християнства: Курс лекцій: навч. посіб. Київ : Либідь, 1999. 352 с.
5. Жолтовський П. М. Монументальний живопис на Україні XVII – XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1988. 155 с.
6. Завгородній Ю. Україна і буддизм: до історії контактів (XVII-початок XX ст.). Східний світ. 2000. № 2. С. 134–141.
7. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття. Монографія. Київ : Знання України, 2005. 552 с.
8. Зінченко А. Новітня історія релігійних спільнот в Україні: навч. посіб. для студ. спеціальностей напряму «історія». Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 408 с.
9. Ісіченко І., архієп. Загальна церковна історія. Харків : Акта, 2009. 736 с.
10. Історія релігії в Україні: навч. посіб. / за ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. Київ : Т-во Знання, КОО, 1999. 735 с.
11. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / упоряд.: Е.В. Бистрицька, І.С. Зуляк. Тернопіль : Астон, 2003. 524 с.
12. Історія релігій: хрестоматія-практикум для студентів вищих навчальних закладів / упоряд. : О.М. Ігнатуша, Т.Г. Савчук. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 598 с.
13. Історія релігії: Збірник документів і матеріалів / упоряд.: Е.В. Бистрицька, І.С. Зуляк. Тернопіль : Астон, 2003. 524 с.
14. Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України / голов. ред. Г. Скрипник, НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ : [ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України], Київ, 2011. Т. 3 : Мистецтво другої половини XVI-XVIII століття, 2011. 1087 с., іл.
15. Історія українського мистецтва : у 6-х томах / Академія наук УРСР, Голов. ред. кол.: М. П. Бажан та ін. Т. 3. Мистецтво другої половини XVII - XVIII століття / ред. 3-го тому: П. Г. Юрченко (відпов. ред), П. М. Попов, П. М. Жолтовський. Київ, 1968. 439 с.
16. Коран. Переклад смислів з арабської мови / Пер. М. Якубович. [2018] URL : <https://risale.in.ua/qoran/>
17. Корнієнко Г. Буддизм. Харків Фоліо. 2013. 153 с.
18. Котляр Є. Арт-юдаїка в українському культурному просторі: від бекграунду до сучасного ландшафту // Ідеї, смисли, інтерпретації образотворчого мистецтва: Українська теоретична думка XX століття: Антологія / Упоряд. Р.М. Яців. – Частина 4. Львів: ЛНАМ; ІН НАНУ; НТШ, 2021. С. 244-262.
19. Лобас В.Х. Українська та зарубіжна культура. Київ: ВПОЛ, 1997. 272 с.
20. Лубський В.І., Харьковщенко Є.А., Лубська М.В., Горбаченко Т.Г. Іслам. Історія і сучасність. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 632 с.
21. Міляєва Л. Стінопис Потелича. Київ: Мистецтво, 1969. 216 с.
22. Міляєва Л., Рішняк О., Садова О. Церква св. Юра в Дрогобичі. Архітектура, малярство, реставрація. Київ, 2019. 416 с.
23. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. Львів: ЛНУ, 1969. 192 с.
24. Нісайон. Випробування. Єврейська тема в творах сучасних художників України. Каталог виставки. Будинок художників України. Куратор: О.Петрова. – Київ, 1994.

25. Пам'ятки єврейської культури в Україні: Пам'ятки музеїв і заповідників / Видання Спільної українсько-американської Комісії з культурної спадщини – К., 2000. – 143 с.
26. Приймич М. В. Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини XVIII – першої половини XX ст.: народна традиція, візантійська канонічність та вплив західноєвропейського мистецтва. Ужгород: Карпати, 2017. 508 с.
27. Тищенко О. Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII-XVIII ст.): навч. посіб. для студ. вузів мистецтв та культури. Київ: Либідь, 1992. 193 с.
28. Kotlyar E., Sokolyuk L., Pavlova T. Synagogue Decorations in Present-Day Ukraine: Practice in Preserving of Cultural and Artistic Heritage // Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Bratislava, 2020. – Vol. 8. – No 4. – P. 111-136.
29. Kotlyar, E. “If I Forget Thee, Jerusalem.” Eastern European Synagogue Decoration in the Zionist Paradigm // Art in Jewish Society / World Art Studies. Vol. XV (ed. by Jerzy Malinowski, Renata Piątkowska, Małgorzata Stolarska-fronia, Tamara Sztyma). – Warsaw–Toruń: Polish Institute of World Art Studies & Tako Publishing House, 2016. – P. 60-72.
30. Kravtsov S., Levin V. Synagogues in Ukraine: Volhynia, 2 vols. Jerusalem: Zalman Shazar Center and Center for Jewish Art, 2017. ISBN: 9789652273420. 848 p.